

AI. PROTOPOPESCU

Împăratul „c'est moi”

„Protoistoricul” *Noaptea împăratului* (1979) al lui Vasile Andru este, după *Principele* lui Eugen Barbu, cea mai temerară tentativă de reconsiderare a conceptului de roman istoric. Între cele două creații nu se pot stabili propriu-zis apropieri de substanță ori formulă, așa cum nu se pot face trimiteri nici la alte încercări din ultima vreme (Doina Ciurea, Eugen Uricaru, Rodica Iulian etc.). Consensul stă însă într-o chestiune de mentalitate artistică. Se știe, roman istoric înseamnă în primul rând o pledoarie pentru o epocă, un eveniment ori o personalitate din trecut. Dar oricât de necesar ar fi actul propagandistic și oricât de eficient efortul pedagogic, romanul nu poate rămâne un simplu recul epic cu finalitate morală. Într-o epocă artistică atât de subtilă și orgolioasă ca a noastră, narațiunea istorică își pierde de la sine dreptul de a exista în întruchipările sale comode și pitorești. Ființă istorică și creator de istorie totodată, prozatorul modern pierde la rândul său dreptul de a colabora doar sentimental și ideologic cu măștile și valorile trecutului. Pe nimeni nu mai poate interesa azi fidelitatea unei reconstituiri, înaintea adâncimii ei. Menirea artei nu e de a consolida fetișuri, ci de a elibera conștiința din propriile inerții.

Obligația romancierului este prin urmare una de spirit și nu de arhivar. Arbitrarul reconstituirii, deplasarea perspectivei ori capriciile fanteziei au în acest caz o valoare cu totul secundară. Sau au una fundamentală, în măsura în care fortifică artistic.

Prospectând și asumându-și aceste anti-canoane, Vasile Andru face în *Noaptea împăratului* o demonstrație de inconformism discret, să-i spun, având în vedere rafinamentul și lipsa de ostentație cu care mânuieste instrumentele tradiționale ale istorismului, pentru a ajunge mult dincolo de istorie.

El nu e la prima experiență de acest gen. În *Mirele* (1977) demonstrase cum psihologia mecanică a mitului poate fi convertită în cea mai profundă expresie personală. Aceeași artă a conversiunii semantice formează și originalitatea prozelor scurte ale autorului, de fapt niște parabole „deschise”. Dintr-un nucleu epic aparent minor dar distinct, se propagă undele care, în migrația lor, sunt mereu înlocuite cu altele. Arta potențării imprevizibile a faptului comun, toată fecunditatea ideatică din *Iutlanda posibilă* (1970) și *Arheologia dorințelor* (1977) provin dintr-o inteligență literară de excepție.

Deși îl plasează pe autor într-o categorie de prozatori nerăsplătită întotdeauna cum se cuvine (analști–eseiști–intelectualizanți) această capacitate presupune în același timp inteligență morală, pregătire filosofică, iscusință speculativă, suplețe stilistică și multe altele. Calități pe care *Noaptea împăratului* le întrunește împotriva naturii oarecum refractare a genului de roman ales. Or, tocmai, aceasta demonstrează cartea

lui Vasile Andru: că document nu înseamnă șerbie și impersonalitate. Că istoria e un teritoriu al marilor semnale existențiale, indiferent de timp și loc. În fine, că orice îngrădire teoretică poate fi convertită prin finețe în sursă artistică.

Cel puțin sub aspect documentar, autorul pare a-și fi propus imposibilul: interpretarea romanescă a campaniei împăratului și cucerirea Daciei. Imposibil nu din lipsă de documente, ci tocmai din cauza existenței irevocabile a dovezilor. Dar acolo unde totul e incontestabil, legenda, fantezia, plăsmuirea încap mai greu. În plus, documentarea pretențioasă, aproape exclusiv livrescă (mi-o închipui însă foarte frumoasă) amenință prin sine însăși cu ariditate livrescă, prin măsuri organizatorice pe cât de simple, pe atât de ingenioase. Andru izbutește să transforme inflexibilitatea mărturiilor într-un pasionant climat reflexiv și "inospitalitatea" subiectului într-un fertil prilej romanesc.

Mai întâi printr-un irespect cronologic care, de fapt, înseamnă o optimă situație auctorială. Romancierul instalează fără șovăială în indicativul prezent orice îndoială cu privire la autenticitatea faptelor.

Mileniile sunt lichidate operativ încă din prima frază a cărții: „*Se apropie de clepsidra care-și aștepta orele de noapte și, cu un gest scurt, cere să fie în mișcare. Se aude apa scăpată din rezervorul ascuns privirii, iar comandantul gărzilor anunță: veghea întâi...*” Un ex abrupto care devine procedeu, contribuind la rapida „dezanticizare” a materiei românești.

Cum e și firesc, proximitatea anulează și alte convenții ale romanului istoric. Prima privește limba folosită și, prin aceasta, raporturile cu personajele. În legătură cu aceasta s-a vorbit despre un „anacronism necesar” oricărei reconstituiri istorice. Nu se poate spune că din romanul lui Vasile Andru lipsesc concret preocupările filologice. Există destule asemenea paragrafe mai mult sau mai puțin pedante, mai mult sau mai puțin exacte. (La un moment dat, autorul lasă să se înțeleagă că stăruința cu care cele două limbi s-au atras și contopit s-ar datora unor asemănări prealabile, unor consonanțe apriorice între limba dacilor și latină. E o ipoteză conformă cu mesajul „pacifist” al romanului, dar neverificabilă științific). Dar nu asta interesează. Important este stilul adoptat, limbajul propriu-zis al unui roman „protocronic”, totuși.

În această privință, Andru procedează inteligent și de-a dreptul nostim: nu-și face nicio problemă. Toată lumea cărții, daci, romani și autor, vorbește în cel mai firesc limbaj cotidian. Cărțile de acest gen ne-au obișnuit cu o dicție dacă nu numaidecât artificioasă, în orice caz ca stiluri ceremonioase, deferente, sanctificate. (Probabil lecție sadoveniană greșit înțeleasă). Dimpotrivă, Andru recurge la un limbaj strict uzual, spontan, voit impur. Astfel, împăratul „scoate nasul din cort” ori citește un raport „*alarmist*”, subalternii „*îi împuiază urechile*”, Claudius „*o face pe candidul*”, pe seama lui Fulvius Nobilior circulă „*anecdote haioase*” etc. Între soldații romani

găsim „puşlamale”, „barbugii” și „şmecheri”. Descoperim pasaje masive de turcisme despre „farafastâcuri” și carele cu „calabalâc împărătesc”.

„Aroganța” pe care o constatăm în *consecutio temporum* o întâlnim și în materie de tipologie. E un șoc care nu distanțează, ci exprimă distanța față de personaj. Cum ar spune Ș. Cioculescu, romancierul se poartă cu statuia ca de la cirac la cirac. Și nu greșește adoptând acest stil total anti-ierarhic, pentru că în atari împrejurări tocmai idolatria e cea care simplifică, determinând inaccesul la esența umană.

Dar familiaritatea ostentativă, toată opera de desacralizare întreprinsă în *Noaptea împăratului* mai are și altă semnificație. Reprezintă un prim avertisment că multe din experiențele și tâlcurile cărții sunt, în ciuda străvechimei lor, valabile și azi, că romanul istoric nu durează decât din nevoia omului de a suporta și explica presiunea contemporaneității. Aș cita, anticipând, unul din multele raționamente politice ale împăratului roman în care se pot desluși procedee și mentalități foarte actuale:

„Legiunile vin multe, rămân puține, nu se poate cuceri temeinic doar cu legiunile. Trebuie privit și-n perspectivă. În senat se tot spune că provinciile sunt fericite sub stăpânire romană, se citesc adesea scrisori de mulțumire venită din provincii, scrisori prin care populațiile pacificate transmit cuvinte de recunoștință pentru că se găsesc încorporate în marele imperiu, se citeau cu regularitate asemenea scrisori patetice sosite din teritorii de margine, în care semințiile supuse mulțumeau romanilor pentru legile bune, rânduiala chibzuită, construcțiile edilitare inițiate de ei etc. Traian știe că unele din aceste scrisori sunt măsluiri ale guvernanților care voiau să-și prelungească mandatul sau să urce în stima sa, mințeau de stingeau apele: noi, dithynienii, mulțumim Romei, noi, armenii, și noi, africanii, avem tot ce ne trebuie (...). Traian nu dezaproba asemenea scrisori, știa (...) că nimeni nu-i atât de puternic încât să renunțe la ele, la aceste minciuni pe care se fondează adevărul imperiilor. Da, e nevoie și de cuvinte, nu te poți gospodări numai cu armele...”

Amintitul stil anti-ierarhic, renunțarea la protocol și falsa venerație, în afară că nu știrbesc cu nimic din magnitudinea personajului, și cu atât mai puțin din solemnitățile momentului original, conferă profunzimi cu totul noi, justițiere, adevărului istoric. Teza fundamentală a cărții e aceasta: nașterea limbii și poporului român nu e urmarea contopirii a două oști vrăjmașe, ci a două spiritualități etnice puternice și valoroase.

Exploatând informațiile străine câte le va fi avut la îndemână, dar consumând pe seama lor mult din propria „vistierie”, Vasile Andru realizează un Traian și un tablou istoric departe de imaginea cotozirii nesăbuite. În orice caz un Traian mai curând cugetător decât cuceritor, un spirit introspect mai mult decât întreprinzător. Autorul însuși atrage atenția asupra acestui misterios amestec între „rang și suflet”:

„Și în mijlocul a toate, reappare mereu el, viața lui, momentele acestei vieți, desenate mai apăsător după ce-a mai trecut un fluviu mitic, după ce-a mai urcat un pînten de munte bărbat, o treaptă. Amestecul între rang și suflet, două componente modelându-se reciproc, furându-se ori dăruindu-și câte ceva. Drumuri ale omului născut din robia titlului. Decizii imperiale încolțite în huma veche a omului... Iarăși în garnizoană. De aici va da socoteală pentru viața lui, de aici se va mărturisi pentru ea”.

Ceea ce se va profila, prin urmare, va fi nu statuia războinicului, ci imaginea omului adâncit în sine, preocupat de problemele sufletului omenesc. De altfel, eroul va lua mai multe măsuri...psihoanaliste decât militare: „Asta importă, cugetă împăratul, adeziunea militarilor. Sufletul lor importă. Să ne ocupăm de suflet, să-l cotropim”.

Sub aceste auspicii, campania lui Traian apare ca un fel de inițiere, Dacia fiind „materia fecundă” a acestui proces care până și geografic își scufundă datele: „*Rinul, Dunărea, Eufратul – erau linii ale palmei sale stângi, semne ale destinului: mai mult decât realități geografice, erau părți ale ființei lui, fluviile sufletului. Astăzi ele se formau în adâncul său, acolo unde se formează bucuria și setea. Erau legate de instinctele lui și căutau în el o înmănunchere*”.

Aici e locul să facem câteva precizări. I s-a reproșat prozatorului lipsa puterii de „creațiune epică”. Dacă prin această formulă vrem să înțelegem numaidecât galopul și aglomerarea de evenimente și personaje, atunci nici *Noaptea împăratului* nu-i o performanță „epică”, în ciuda ecranului vast pe care sunt proiectate faptele. Mai mult, visul, parabola, apologul, prezente la tot pasul în roman, reprezintă tot atâtea atacuri subtextuale la adresa descripției, a povestirii neutre. Pentru că proza lui Vasile Andru nu-și obține suprafața din cazuistică, ci din nuanță; pentru el romanul nu e reproducere de sens, ci producere de sens. Interesează ecoul și nu sursa care l-a produs. E adevărat că de aici se naște o anumită tendință spre evanescență, spre cifru oniric și expozițiune lirică, mai accentuate în finalul cărții. Dar eu văd în asta o chestiune de personalitate artistică, nu o deficiență. Chiar acolo unde promit, în fine, desfășurare, detaliile sunt repede constrânse cu interpretarea și deviate spre orizonturi simbolice. (Vezi micro-basmul agricultorului păgubit, travestirea lui Traian și participarea la ritul dacic „*al coroanei*” etc.). Nu se poate spune că autorului îi lipsește simțul observației, ci numai că valorificarea prea...iscusită a observațiilor face din *Noaptea împăratului*, ca și din *Mirele*, de altfel, ceea ce s-ar putea numi un roman propozitiv (iau termenul de la Jean Ricardou).

Dar cu aceasta ne întoarcem exact acolo de unde am plecat: la modul cu totul particular al romancierului de a-și „frâna” un personaj și un subiect ce promiteau

doar elan istorizant. Dialogul, colaborarea la nivel structural între eul autorului și imaginea istoricește consacrată a lui Traian sunt atât de febrile, încât, dintr-o forță istorică, acesta devine o forță pur spirituală, campania lui formând de fapt un roman de...(auto)analiză. O investigație care nu vizează numai decât ponoase mărunte ale sinelui, introspecție fără intimitate, orientată spre teme umane mari, grave, generale. Mai mult decât un moralist, împăratul roman este, în viziunea lui Andru, un clinician al istoriei. Înțelepciunile lui, excelent formulate aforistic, pot oricând părea îngrijorate constatări actuale:

„...Amatorii de tron sunt mai mulți decât tronuri pe lume; mai multe capete cu fumuri de împărați decât scaune împărătești; mai multe minți înfierbântate de a domni decât seminții peste care să domnească...” Sau: *„Probabil că rigorile impuse de altul cunosc o anulare doar prin rigorile impuse de tine însuși”*. Sau: *„Împăratul e convins (generalizând în favoarea sa câteva situații din cariera lui de mânuitor de destine umane) că nesupușii, semeții, prăpăstioșii cad mai lesne în lanțul supunerii și al disciplinei, ei devin ținta dresării, a nivelării, a retezării moșului, a egalizării, căci mai ușor este a nivela un pisc cu un anume relief decât pe cel care se estompează în viclene cețuri”*. (Această cugetare e foarte tristă și, deși nu-mi place, trebuie s-o recunosc ca adevărată!).

Se-nțelege dar că *Noaptea împăratului* e pasionant prin tensiunea la care își desfășoară peripeția cerebrală și nu prin anecdotică și supoziții epicizantoromanțioase. În această privință autorul a știut să transforme în ocazie încă un impediment documentar.

Se știe, jurnalul lui Traian s-a pierdut. Or, Andru și-a imaginat cartea ca pe o reconstituire imaginară a acestui jurnal, *De bello dacico*, replică la ilustrul op al lui Caesar. Prilej cum nu se poate mai ingenios de a transfera lucrurile de pe tărâmul strict al armelor pe cel al artei. Încât nu ne surprinde să-l aflăm pe marele oștean într-un colocviu cu Aburianus despre rațiunea cronicii de război (*„Calcularea băității vântului, din chestiune politică, se transformă în prilej de știință, apoi se decantează în poezie. De la poezie la profeție e doar un pisc”*). Sau punându-și probleme de euritmie (!) și trasând instrucțiuni stilistice à la...Camil Petrescu: *„Să plasezi aici o descriere scurtă dar precisă a acestui castru...Vreau concret, totul suprasaturat de concret, ar mai fi zis. Cifre și date, nu impresii și exclamații. Nu-l lași pe Balbus să-ți facă disertații despre euritmie. Eu știu mai bine, când toate sunt la locul lor, apare și euritmia”*.

Așadar, după un Traian psiholog, clinician al istoriei, moralist, iată și un Traian *estet*. Un avantaj investit cu prea multe griji profesionale pentru a nu-l sili pe autor să recunoască: – Împăratul...”*c'est moi*”!

Vasile Andru își numește undeva romanul drept cea mai potolită carte a sa. Că el achită astfel anumite restanțe față de tradițional și normativ, e o realitate. Dar e tot

așa de evident că experimentalistul recurge la o materie vetustă tocmai pentru a verifica vigoarea inovației. (O mai făcuse o dată, pe terenul mitului: *Mirele*). Semn că ceea ce îl interesează nu este cât de nou e noul, ci cât de durabil. În definitiv, temperatura unui rug aprins la Polul Nord e egală cu a focului care arde în Sahara.

(„Viața Românească” nr. 8-9 /1979)